

УДК 82-94: 327.56:004.738.5 (477)
DOI <https://doi.org/10.32782/modernph-2025.3.18>

ГІБРИДНА ВІЙНА В ЛІТЕРАТУРІ: ВІРТУАЛЬНЕ ТОПОГРАФУВАННЯ СХОДУ

Наместюк Світлана Валеріївна,

доцент кафедри іноземних мов

Буковинського державного медичного університету,

доцент кафедри романської філології та перекладу

Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

ORCID ID: 10000-0001-5572-0046

Стефурак Олена Валеріївна,

доцент кафедри романської філології та перекладу

Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

ORCID ID: 20000-0003-0656-4352

Гарвасюк Олександра Василівна,

доцент кафедри патологічної анатомії

Буковинського державного медичного університету

ORCID ID: 0000-0002-1936-2015

Анексія Криму у 2014 році, захоплення частини Донбасу та повномасштабна війна в Україні не лише змінили територіальні межі України, але й спричинили кризу національної ідентичності та культурної суб'єктності, спростувавши міф про стабільність кордонів. Збройна агресія супроводжується інформаційною війною, де російська пропаганда, за підтримки культурних і медійних ресурсів, довго формувала образ України як слабкої держави, а маніпуляції інформаційними технологіями розмивали межі між правдою і вигадкою. Унаслідок цього найбільше постраждали звичайні люди, а ефективний спосіб протидії такому впливу досі не знайдено. В умовах гібридної війни культурний вплив стає ключовим інструментом «віртуального топографування» – формування уявлень про території та народи через книги, фільми та засоби масової інформації. В Україні, де національна культура довгий час ігнорувалася, відсутність власного культурного простору призвела до втрат, які потребують термінового обговорення. Громадяни України, хоч і фізично присутні на своїй землі, часто відчують себе відчуженими та дезорієнтованими. У результаті, ілюзорний «руський мир» стає для них ближчим, ніж українська культура з її традиціями, мовою та ментальністю. Ця ситуація підкреслює важливість культурної мобілізації як відповіді на виклики гібридної війни. Література, як один з важливих аспектів національної культури, має потенціал для формування нових уявлень про самих себе та своє місце у світі. Вона відображає не лише реалії життя, а й людські уявлення про них, реагує на сучасні виклики, як-от Євромайдан, війна на Сході та повномасштабна війна в Україні. Це підкреслює необхідність повернення до «великої оповіді» в українській літературі – не лише як способу компенсації соціальної активності, а й як важливого інструмента для культурної мобілізації. Отже, у контексті гібридної війни віртуальне топографування Сходу України стає не просто питанням територіальної цілісності, а й питанням культурної суб'єктності й ідентичності, що потребує активних дій з боку суспільства, влади та культурних інституцій.

Ключові слова: національна ідентичність, гібридна війна, російська пропаганда, культурна суб'єктність, українська література, транскультурний переклад, національна культура.

Namestiuk Svitlana, Stefurak Olena, Garvasyuk Oleksandra. Hybrid warfare in literature: virtual topography of the East

The annexation of Crimea in 2014, the occupation of parts of Donbas, and the full-scale war in Ukraine not only altered Ukraine's territorial borders but also triggered a crisis of national identity and cultural subjectivity, debunking the myth of stable borders. Armed aggression has been accompanied by an information war, where Russian propaganda, supported by cultural and media resources, has shaped the image of Ukraine as a weak state, while manipulations with information technologies blurred the lines between truth and fiction. As a result, ordinary people have suffered the most, and an effective means of counteracting such

influence has yet to be found. In the context of hybrid warfare, cultural influence has become a key tool for “virtual mapping” – shaping perceptions of territories and peoples through books, films, and media. In Ukraine, where national culture was long ignored, the absence of its own cultural space has led to losses that require urgent discussion. Ukrainian citizens, while physically present in their homeland, often feel alienated and disoriented. Consequently, the illusory “Russian world” often seems closer to them than Ukrainian culture, with its traditions, language, and mentality. This situation underscores the importance of cultural mobilization as a response to the challenges of hybrid warfare. Literature, as one of the critical aspects of national culture, holds the potential to shape new perceptions of self and one’s place in the world. It reflects not only the realities of life but also human interpretations of them, responding to contemporary challenges such as the Euromaidan, the war in the East, and the full-scale war in Ukraine. This highlights the necessity of returning to the “grand narrative” in Ukrainian literature – not just as a means of compensating for social activity but also as a vital tool for cultural mobilization. Thus, in the context of hybrid warfare, the virtual mapping of Eastern Ukraine becomes not merely a matter of territorial integrity but also a question of cultural subjectivity and identity, requiring active efforts from society, authorities, and cultural institutions.

Key words: national identity, hybrid warfare, Russian propaganda, cultural subjectivity, Ukrainian literature, transcultural translation, national culture.

Вступ. Гібридна війна, яка з кожним днем розгортається на тлі повномасштабної війни в Україні, є складним феноменом, що виходить за межі звичних воєнних дій. Це війна, в якій б’ються не лише армії, але й ідеї, культурні наративи й історична пам’ять. Сучасна війна в Україні – це не просто боротьба за фізичні території, а змагання за душі та свідомість людей, за ідентичність, яка формувалася протягом століть.

Система освіти, яка існувала в Україні протягом багатьох років, не сприяла формуванню національної свідомості, а навпаки, підпорядковувалася російським наративам. Вивчення української літератури часто відбувалося крізь призму російської культурної традиції, що призводило до викривлення уявлень про національну ідентичність. Однак нині, в умовах війни, спостерігається процес відродження української культури, яка стає важливим елементом боротьби за незалежність [1, с. 13]. Письменники, митці та культурні діячі, які стали на захист своєї країни, підкреслюють значення літератури та мистецтва як інструментів для утвердження національної свідомості. Проте ця боротьба за культурну ідентичність супроводжується численними викликами. Для вирішення цих складних питань необхідний комплексний підхід, що об’єднує освіту, культуру та суспільну свідомість. Лише спільними зусиллями ми зможемо створити сучасну, демократичну та патріотичну Україну, в якій кожен її громадянин, незалежно від гендеру, матиме рівні права та можливості. Це наша спільна мета, і без досягнення цієї мети ми не зможемо збудувати

успішну націю, здатну протистояти викликам гібридної війни.

Мета статті. Проаналізувати наслідки анексії Криму, захоплення Донбасу та війни в Україні для національної ідентичності українців. Дослідити, як збройна агресія та російська пропаганда вплинули на сприйняття української культури та почуття національної приналежності. Особливу увагу приділено ролі літератури у формуванні нових уявлень про українську ідентичність в умовах гібридної війни.

Результати. Нині література стає потужним інструментом для дослідження та відображення гібридної війни, що охоплює українські території. У цьому контексті творчість таких авторів, як Софія Андрухович, Юрій Андрухович, Сергій Жадан, Володимир Лис, Надія Мориквас, Володимир Рафесенко, Василь Шкляр, Оксана Забужко й Андрій Кокотюха, їхні переклади в Європі набувають особливого значення. Їхні роботи відображають переживання ідентичності та сприяють глибшому розумінню культурних практик, пов’язаних із ментальним картографуванням Сходу України як для українців, так і для всього світу.

Літературне топографування в цій роботі розглядається через три основні аспекти: перший – сучасна література та транскультурний переклад як віддзеркалення процесів культурного освоєння простору та часу; другий – література як символ колективної пам’яті, що формує ідентичність нації в умовах війни [2, с. 89]. Водночас ці пам’ятні локуси стають полем боротьби за правду й історичну пам’ять, оскільки в умовах гібридної війни

значення простору може бути перекручене; третій – досліджує алотропні простори, позбавлені значення. Схід як символ втрати ідентичності, що посилюється в умовах війни. Тут література відкриває нові горизонти для розуміння того, як людина може втрачати зв'язок із власними коріннями, поринаючи в безмежжя, яке не має історії чи значення [3]. Лінія, що розділяє ці два розділи, символізує гібридний характер сучасної війни, де реальні й уявні локації переплітаються, створюють складну географію болю та надії.

Літературні твори в цьому контексті не просто описують географічні координати, але й заглиблюються у сприйняття людиною простору. Вони показують, як вітри, бурі й урагани, що супроводжують людське існування, стають метафорами внутрішніх переживань [4, с. 18]. Художня література здатна передати читачеві відчуття епіцентру стихії, надаючи можливість усвідомити й осмислити цю бурю, що бушує в серці та душі.

Отже, література стає не лише свідком, але й активним учасником у процесі творення смислів, що стосуються ідентичності, пам'яті та простору в умовах гібридної війни. Вона формує віртуальну топографію, яка допомагає нам зрозуміти, як сучасні конфлікти впли-

вають на наше сприйняття світу, відображає глибокі культурні та соціальні трансформації, що відбуваються на Сході України (табл. 1).

У сучасному світі, де зміни кордонів стали рідкісним явищем, гібридна війна виявилася новим викликом, який ставить під сумнів наші уявлення про територіальну цілісність і національну ідентичність. Здається, що епоха, коли держави могли безперешкодно змінювати свої межі, залишилася в минулому, але події останніх десятиліть, зокрема війна в Україні, нагадують нам про те, що ці зміни можуть відбуватися не лише на фізичному, а й на ментальному рівні. Література стає важливим інструментом для дослідження цих явищ, адже вона відображає не лише реальні події, а й глибокі емоції, страхи та надії людей, які пережили зміни [5, с. 322]. Крізь призму художнього слова можна зрозуміти, як гібридна війна впливає на індивідуальні та колективні ідентичності, формує нові наративи, які часто співіснують із застарілими уявленнями про «своє» та «чужинне».

Віртуальне топографування Сходу, яке втілюється в сучасній літературі, стає своєрідним дзеркалом, що відображає складні стосунки між реальністю та уявленнями. Література, що зосереджується на цих темах, стає важливим майданчиком для діалогу та пере-

Таблиця 1

Ідентичність, пам'ять і простір в сучасній українській літературі

Автор. Назва твору	Тематика	Проблематика
Софія Андрухович. «Фелікс Австрія», 2014 р.	Ідентичність в контексті історії.	Пошук себе, вплив історії на особистість.
Юрій Андрухович. «Перверзія», 1996 р.	Війна як метафора й ідентичність.	Конфлікти, культурні трансформації.
Сергій Жадан. «Ворошиловград», 2010 р.	Війна, ідентичність, постколоніалізм.	Соціальні зміни, втрата коріння.
Володимир Лис. «Століття Якова», 2012 р.	Ідентичність, війна, пам'ять.	Пошук ідентичності в умовах змін.
Надія Мориквас. «Голоси», 2013 р.	Ідентичність, війна.	Конфлікти, голоси жертв, пам'ять.
Володимир Рафесенко. «Місяць на траві», 2014 р.	Війна, ідентичність, культура.	Взаємодія особистого та соціального, пам'ять.
Василь Шкляр. «Залізна сотня», 2014 р.	Війна, патріотизм, національна ідентичність.	Героїзм, моральні дилеми.
Оксана Забужко. «Пісні для мертвої дівчини», 1992 р.	Ідентичність, війна, жіночий погляд.	Роль жінки у війні, пам'ять, культурна ідентичність.
Андрій Кокотюха. «Танці з драконами», 2013 р.	Ідентичність, війна, сучасність.	Конфлікти, пошук справедливості.

Джерело: власна розробка авторів.

осмислення історії, даючи голос тим, хто досі живе в тіні минулого. Водночас неналежна усвідомленість змін простору та відсутність чіткої альтернативи радянській ідентичності призводять до того, що частина населення залишається в паралельній реальності, де спогади про Радянський Союз замінюють сучасні цінності [6, с. 273]. Це підкреслює важливість літератури як інструменту для формування нових наративів і пошуку шляхів до подолання історичних травм.

Отже, гібридна війна, що проявляється не лише на полі бою, а й у свідомості людей, стає важливою темою для літератури, що прагне зрозуміти і відобразити складні процеси, які відбуваються в сучасному суспільстві. Віртуальне топографування Сходу, яке пропонує нові перспективи на старі проблеми, може стати основою для подальших досліджень і роздумів про ідентичність, пам'ять і майбутнє.

Постмодернізм у цьому контексті відкриває нові горизонти для переосмислення світу, але в пострадянському контексті це часто перетворюється на нові форми регламентації, які не відображають реальну множинність досвіду. Невдачі у становленні постколоніальних держав породжували стійке розчарування, що виражалось в уникненні культурного освоєння реальності та натомість – у втечі до віртуальних світів, у фантастичні образи, які можна було протиставити депресивній соціальній дійсності. Найяскравіше ця перспектива виявилася в російській літературі 90-х рр. Велика країна, яка повною мірою відчула вичерпаність цивілізаційної перспективи *homo sovieticus* і глухий кут суспільного розвитку, не змогла створити альтернативної моделі, вагаючись між різними ідеологіями та потопаючи в розчаруваннях. Соціально-психологічні й етичні дилеми цього періоду знайшли своє відображення у творах Людмили Петрушевської, Володимира Маканіна, Віктора Пелевіна, Тетяни Толстої.

На шляху до здобуття нової ідентичності в Україні істотну роль відіграв інерційний чинник. Це призвело до формування уявлення про національну літературу та культуру як обложеної фортеці, що постійно відчуває зовнішню загрозу. Це не було безпідставним, оскільки молоді країни зазнавали політичного та культурного тиску з боку

Росії, яка прагнула зберегти свої панівні позиції. У цьому контексті ментальна географія більше зорієнтувалася на минуле, ніж на сучасність і майбутнє. Адже в минулому вбачали осердя національної традиції, яку потрібно було плекати. Натомість перспектива культурної модернізації виявилася малоефективною.

Українська література періоду змін виявляє два контрастні напрями, що відображають внутрішні та зовнішні виклики сучасності. Перший напрям акцентує на важливості провінції як осередку національної ідентичності та збереження традицій. Творчість таких авторів, як Валерій Шевчук, Володимир Дрозд, Марія Матіос, Василь Шкляр, Володимир Лис, Мирослав Дочинець і Леонід Кононович, підкреслює руйнівні наслідки радянської епохи, коли провінція втратила свою унікальність, перетворившись на безлику масу. Ці твори слугують свідченням глибоких травм, пов'язаних з історією та прагненням відновити втрачену ідентичність.

Другий напрям літератури демонструє образ героя-індивідуаліста, який прагне нових вражень і досліджень, відображає дух мандрівника чи номада. У творах Юрія Андруховича, Оксани Забужко, Юрія Іздрика, Тараса Прохаська й інших мандрівка виявляється не лише фізичною, а й символізує внутрішній розвиток персонажа. Цей процес пошуку нових шляхів ідентифікації стає способом виживання в сучасному світі, незалежно від того, чи є це свідомою стратегією, чи інтуїтивним прагненням.

Отже, літературні твори стають важливими майданчиками для обговорення ідентичності, культурної пам'яті та викликів, які стоять перед сучасним суспільством в умовах гібридної війни. Вони не лише відображають соціально-політичні реалії, а й закликають до глибшого осмислення власної ідентичності в умовах постійних змін.

Висновки. У контексті гібридної війни на Сході України література набуває ключової ролі у формуванні національної ідентичності та культурної пам'яті. Події, які відбуваються в Україні, призвели до глибоких трансформацій у свідомості українців. Збройна агресія Росії супроводжувалась активним використанням інформаційних технологій, що розмивали межі між правдою та вигадкою, створювали нові культурні наративи.

Література, як важливий елемент культурного простору, стає інструментом для віртуального топографування Сходу України, допомагає зрозуміти, як сучасні конфлікти впливають на сприйняття території та ідентичності. Твори українських авторів, як-от Софія Андрухович, Юрій Андрухович, Сергій Жадан та інші, відображають переживання особистості в умовах війни та колективну пам'ять, що формує національну ідентичність.

Література стає полем боротьби за правду й історичну пам'ять, адже в умовах гібридної війни значення простору може бути перевернуто. Вона допомагає формувати нові наративи, які часто співіснують із застарілими уявленнями про «своє» і «чужинне», що підкреслює важливість культурної мобі-

лізації для подолання викликів, пов'язаних з ідентичністю.

В умовах дезінформації та культурного тиску українська література виконує функцію захисту національної ідентичності, водночас звертає увагу на необхідність консолідації суспільства навколо спільних цінностей. Літературний процес стає важливим аспектом у боротьбі за незалежність, що допомагає не лише зберегти культурну спадщину, а й сформувати нове покоління, здатне протистояти викликам гібридної війни.

Отже, література стає не лише свідком, але й активним учасником у процесі творення смислів, які стосуються ідентичності, пам'яті та простору в умовах гібридної війни, що потребує активних дій із боку суспільства, влади та культурних інституцій.

Література:

1. Anthologie du Donbas / traduit de l'ukrainien par I. Dmytrychyn et M. Starinska. Paris : L'Harmattan, 2018. Coll. "Présence ukrainienne".
2. Asseev S. Donbass: un journaliste en camp témoin / traduit de l'ukrainien par I. Dmytrychyn. Paris : Atlande, 2020.
3. Cardy H. Construire l'identité régionale: La communication en question. Paris : L'Harmattan, 1997.
4. Chapeye A. Les gens ordinaires ne portent pas de mitraillettes / traduit de l'ukrainien par I. Dmytrychyn. Paris : Bayard, 2024.
5. Colin Lebedev A. Jamais frères?: Russie – Ukraine, une tragédie postsoviétique. Paris : Éditions Points, 2023.
6. Dranenko G. Traduction/trahison: manipulation du texte, manipulation d'une mémoire. Le cas du Jardin de Gethsémani d'Ivan Bagrianyi. *Qualifier des lieux de détention et de massacre* / B. Fleury, J. Walter (dirs). Nancy : Presses universitaires de Nancy, 2011. P. 271–318.

References:

1. Asseev, S. (2020). *Donbass: un journaliste en camp témoin* (Traduit de l'ukrainien par I. Dmytrychyn). Paris: Atlande.
2. Cardy, H. (1997). *Construire l'identité régionale: La communication en question*. Paris: L'Harmattan.
3. Chapeye, A. (2024). *Les gens ordinaires ne portent pas de mitraillettes* (Traduit de l'ukrainien par Iryna Dmytrychyn). Paris: Bayard.
4. Colin Lebedev, A. (2023). *Jamais frères?: Russie – Ukraine, une tragédie postsoviétique*. Paris: Éditions Points.
5. Dmytrychyn, I., & Starinska, M. (Eds.) (2018). *Anthologie du Donbas* (Traduit de l'ukrainien). Paris: L'Harmattan. Coll. "Présence ukrainienne".
6. Dranenko, G. (2011). Traduction/trahison: manipulation du texte, manipulation d'une mémoire. Le cas du Jardin de Gethsémani d'Ivan Bagrianyi. In B. Fleury, & J. Walter (Dirs.), *Qualifier des lieux de détention et de massacre* (p. 271–318). Nancy: Presses universitaires de Nancy.